

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Haridusteaduste instituut
Koolieelse lasteasutuse õpetaja õppekava

Agnes Keerpalu

SETO KEEL JA KULTUUR NING NENDE ÕPETAMISEKS OLEMASOLEVAD
ÕPPEMATERJALID VÄRSKA LASTEAIA NÄITEL
Bakalaureusetöö

Juhendaja: Heily Leola, alushariduse nooremlektor

Tartu 2023

Kokkuvõte

Seto keel ja kultuur ning nende õppimiseks olemasolevad õppematerjalid Värskas lasteaia näitel

Seto kultuur on aastasajandeid säilinud mitmekesine kultuur Eesti-Vene piiril. Ajaga on muutunud nii kombed, riided kui ka keel. Kui palju, pole täpselt võimalik öelda, sest dokumente ja arhiivimälestisi seto keele ja kultuuri kohta on vähe säilinud. Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada, milliseid **õppematerjale on seto keele ja kultuuri õpetamiseks ning, kuidas toimub seto keele ja kultuuri õppimine Värskas lasteaia õuesõpperühma näitel**. Värskas lasteaia setokeelse õuesõpperühma näitel. Uuringu tulemusel selgus, et seto keele ja kultuuri õpetamiseks õppematerjale lasteaias on vähe. Lasteaias tehakse õppematerjale ise rohkem ning seto keele ja kultuuri edasi andmine toimub läbi suulise kõne. Õpetajate arvamustest seto keele ja kultuuri omandamisest ja olemasolevatest õppematerjalidest võivad olla huvitatud teised Eesti lasteaegade õpetajad.

Võtmesõnad: seto keel, seto kultuur, setokeelsed õppematerjalid, lasteaed

Abstract

Existing study materials on Seto language and culture on the example of Värskas Kindergarten.

Seto culture is a varied culture on the Estonian-Russian border that has survived for centuries. During the centuries habits, clothes and language have changed. However, it is impossible to say how much the culture has changed because historical documents have not remained consistent. The aim of the bachelor's thesis is to find out what kind of materials there are for teaching the Seto language and culture, furthermore how the Seto language and culture is studied on the example of Värskas Kindergarten. The study revealed that there are few study materials for teaching the Seto language and culture in kindergarten. The kindergarten teachers are making many study materials themselves. Mostly is Seto language and culture taught to children through oral speech. Other teachers of Estonian kindergartens may be interested in the (results of this thesis.) opinions of teachers about the perception of the Seto language and culture and existing study materials.

Keywords: Seto language, Seto culture, study materials in Seto language, kindergarten

Sisukord	
Kokkuvõte	2
Sissejuhatus	4
<i>Setod ja Setomaa</i>	5
<i>Seto kultuur</i>	5
<i>Seto leelo</i>	5
<i>Seto rahvarõivad</i>	6
<i>Seto kombed</i>	7
<i>Seto keel</i>	8
<i>Vähemusrahvused ja -keeled</i>	9
<i>Õppematerjalide olemasolu ja keele ja kultuuri õppimine</i>	10
Bakalaureusetöö eesmärk ja uurimisküsimused	12
Metoodika	12
<i>Valim</i>	12
<i>Andmekogumismeetodid ja protseduur</i>	13
<i>Andmeanalüüs</i>	13
Tulemused	14
<i>Uurimisküsimus 1. Milliseid õppematerjale on lasteaias seto keele ja kultuuri õpetamiseks lastele?</i>	14
<i>Uurimisküsimus 2 – Milliseid õppematerjale oleks veel vaja seto keele ja kultuuri omandamiseks lasteaias?</i>	16
<i>Uurimisküsimus 3 – Kuidas omandavad lapsed seto keelt ja kultuuri õpetajate arvates?</i>	17
<i>Uurimisküsimus 4 – Mida saaks veel teha seto keele ja kultuuri paremaks omandamiseks?</i>	20
Arutelu	21
Töö piirangud ja praktiline väärtus	24
Tänu sõnad	24
Autorsuse kinnitus	25
Kasutatud kirjandus	26
Lisad	29
<i>Lisa 1. Intervjuu kava</i>	29

Sissejuhatus

Setokeelset haridust on võimalik mõningal määral saada Setomaa koolidest (Meremäe, Värskas, Mikitamäe) kuid kursusi selle jaoks eraldi pole tehtud. Kõige parem viis keelt õppida, on seda rääkida, lugeda ja kuulata. Vikerraadios on iganädalaselt uudistesaadet seto keeles. Samuti avaldatakse igakuiselt setokeelset ajalehte Setomaa. Ilukirjanduses on tõlgitud ja kirjutatud setokeelseid raamatuid ning ka raamatuid seto kultuuri ja ümbruskonna kohta. Seto keeles on lavastatud erinevaid etendusi nagu „Taarka“, „Peko“ ja „Obinitsa“. Lauluemast Taarkast on valminud ka setokeelne film.

Teemat on oluline uurida, et leida, kuidas antakse hetkel seto keelt ja kultuuri edasi selle säilimiseks. 2011. aastal läbiviidud rahvaloendusel uuriti ka murdeoskusi, kust selgus, et umbes 12 000 inimesel on seto keele oskus (Tõnurist, 2013). Koreiniku ja Praakli (2013) uuringust saadi teada, et seto keeles kõnelejateks on pigem vanem põlvkond. Noorem põlvkond pidas oma seto keele oskusi madalaks. Eesti keeleteadlased on uurinud mitmeid erinevaid maailmas olevaid põliskeeli, kuid Eesti enda alal olevaid murdeid on vähe uuritud ning ka õpikuid või pedagoogilise sõnaraamatuid on vähe. Seega on seto keelt (ka võru keelt) raske õppida ning seetõttu ka väheneb nende keelte rääkijate arv (Park, 2019). Seto keelt ja kultuuri on edasi antud põlvest põlve läbi suulise kõne, kuid kuna keeleoskajate arv väheneb, siis väheneb ka edasi andmine (Koreinik, 2013). Tänapäeval tegeletakse seto keele ja kultuuri edasi viimisega aktiivsemalt, korraldatakse Setomaa hariduskonverentse, leitakse võimalusi lastele õpetamiseks ning on koostatud ka seto keele arenguplaan (Reimann, 2022).

Teemat on autorile teadaolevalt vähe uuritud. 2021. aastal avati Värskas setokeelne lasteaiarühm, kus enamus õppetööd toimub õues ja õpe on tihedalt seotud seto kultuuriga. Selle rühma omapäraks on seto keeles rääkivad õpetajad, et lapsed oleks väiksest peale ümbritsetud seto keelest. Rühma eesmärgidena loodetakse saavutada suurem seto keele rääkijate osakaal (Värskas lasteaed, s.a.). Samuti on teemat uurinud Hõrn (2012), kes uuris õpetajate arvamusi Setomaa kultuuri eripärasid arvetavatele õppematerjalidele. Pärimuskultuuri õpetamise võimalusi on uurinud Irbo (2011) Setomaa I ja II kooliastme õpetajate hinnangul.

Lastel on keelte omandamine lihtsam, kuna kõik käib läbi mängu, suhtluse ja tegevuste (Otto, 2013). Seto keele ja kultuuri õppimine lasteaias on oluline samm ka pärimuse säilitamiseks. Eelnevast tulenevalt on bakalaureusetöö eesmärgiks anda ülevaade seto keelest, seto kultuurist ja sellest, milliseid olemasolevaid materjale on nende õpetamiseks olemas Värskas lasteaias setokeelse õuesõpperühma näitel.

Setod ja Setomaa

Setod on Eesti etniline rühm, mis asub Eesti-Vene piirialal ning kõnelevad lõunaeesti keelt. Setode esimesed teadaolevad andmed pärinevad 18. sajandist ning on mõjutatud aegade jooksul mitmed piirimuutuste poolt (Koreinik, 2013). Setosid on peetud nende identiteedi ja usu tõttu venelastele lähemale, kuid 20. sajandil hakati setosid eestistama. Piirimuutusel, mis jaotas setomaa kaheks, toimus palju muudatusi ka setode igapäevaelus, kuna teisele poole piiri jäi mõnel perel kinnisvara, sugulased kui ka nende hauad (Koreinik, 2013). COVID-19 mõjutas ka setode elusid just selle tõttu, et sugulaste ja nende haudade juures enam käia ei saanud (Terenina & Kliimask, 2021). Setod ise nimetavad ennast nii setodeks kui ka eestlasteks, nimetatud on neid ka Petseri või Pihkva eestlasteks Kohalikku kultuuri toetamiseks on moodustatud 1996. aastal Setomaa Valdade Liit ning rajatud ka rahastu ja selt Setomaa arendamiseks (Koreinik, 2013). 2003. aastal võeti vastu Seto lipp ja 2011. aastal ka embleem. 2017. aastal Eesti haldusreformi ajal liitusid Setomaal asuvad vallad, moodustades ühiselt Setomaa Liidu (Terenina & Kliimask, 2021).

Seto kultuur

Seto kultuuri võib nimetada suuliseks kultuuriks, kuna oluline osa sellest on antud edasi lauludes. Laulud tehti hetkeolukorras ning mõnel laulul oli ka tantsulist liikumist. Tants ja pillimäng on suur osa seto kultuurist. Tuntuim tants on kargus, mida tantsitakse ringis väikeste sammudega edasi liikudes omaette. Meestel oli kasatsk, mis on üle võetud Venemaalt ja sarnaneb nende tantsudega (Sarv & Sarv, 2013a). Pillidest tuntakse näiteks karmoškati, mis on kaherealine diatooniline lõõtspill, mida toodeti esialgselt Venemaal, kuid Teise maailmasõja aegu hakkasid nad ka läbi kaupmeeste Eestisse jõudma (Kirikmäe, s.a.). Ka setode rahvarõivad on väga silmatorkavad ja sinna juurde kuuluvad hõbeehted. Usu poolest on setod õigeusk. Tähtsad on kirikud ja kirikupühad ning tsässonad ehk külakabelid. Setod jagasid kirikut venelastega (Kalkun, 2014.).

Seto leelo

Seto kultuuri üks tuntumaid osasid on seto leelo, mis on säilinud põlvest põlve edasi andmisel juba üle tuhande aasta. Seto leelo tunneb ära eeslaulja ja koori partii vaheldumisega, kus eeslaulja laulab värssi, koor liitub viimase värssiga ja kordab kogu värssi (Sarv & Grünberg, 2010). Tihtipeale lauldakse ringis ja liituda saavad ka teised seto leelo lauljad (Annist, 2013). Seto leelo puhul on oluline improviseerimisvõime, millega tekivad hetkeolukorralaulud (Sarv & Grünberg, 2010). Need peegeldasid naiste elu, nende uskumusi, sotsiaalset olukorda. Laul

on ka heaks eneseväljendamise vormiks. Laulmine oli igapäevane osa töö tegemisel, puhkusel, pulmades ja matustel (Korela, 2012). Laulud võivad olla nii ühehäälsed kui ka mitmehäälsed. Hääle erinevaid tüüpe nimetatakse *torrõks* ehk madalam saatehäääl ja *killõ* ehk ülemine saatehäääl. Eeslaulja osa on kiirem, kõnelisem ja varieeruvam, kooripartii aga aeglasem, stabiilsem ja laululisem. Seto leelot kannavad edasi tavaliselt naised, meestelaulu on vähem salvestatud ja uuritud, kuid neil on samad omadused. Seto naiste lauluoskus on kuulus ka maailmas ning seto leelo on kantud UNESCO vaimse kultuuripärandi nimekirja (Korela, 2012).

Seto leelot võib kuulda tänapäeval enamasti kogukondlikel üritustel ja tähtpäevadel, korraldatakse ka organiseeritud esinemisi ja folklooriliikumisi. Tänapäeval ongi pigem edasikandjateks koorid, kuid lauldakse ka lihtsalt spontaanselt ilma kindla koorita. Siiski pole enam pere ja küla siseselt koos laulmisi. Eelnevalt oli see perekondade igapäevaelu osa ja laulud päriti emadelt ja vanaemadelt. Noorem põlvkond õpib nii vanematelt, vanavanematelt kui ka arhiivimaterjalidest. Seto leeloga antakse edasi eluviisi, keelt, kombeid ja traditsioone, mis saadavad kogukondlikke sündmusi ja koosviibimisi (Sarv & Grünberg, 2010).

Setomaa on ka tuntud lauluema poolest, kes oma nulgas (setomaa vallad) nõ lauluvõistlustel ei kaotanud, kes oskas laule kohapeal välja mõelda ning keda üldiselt kuulati suurema huviga (Reissar, 1996). Eeskujuks olid nad just oma rahvale, kuid nad olid tuntud ka välismaal (Korela, 2012). Tuntumad nendest on näiteks Hilana Taarka, kellest on ka tehtud film, ja Anne Vabarna, kelle ühe pikema laulu „Suured pulmad“ pikkus oli 5500 värssi. Siiaaani antakse välja Anne Vabarna nimelist omakultuuripreemiat, seto pärimuskultuuri edasikandmisel tehtud silmapaistva töö eest (Reissar, 1996).

Seto rahvarõivad

Oluline osa seto kultuuri juures on ka nende rahvariided, millest võis näha vana kombekohaselt kandja vanust, sotsiaalset ja majanduslikku positsiooni. Tänapäeval ei erista seto rahvariided kindlat piirkonda ega hõimu tunnust (Sarv & Sarv, 2013b). Rahvariided valmistati ning parandati kodus ise, võimalikult kokkuhoidlikult (Nassar, 2023).

Naiste rõivakomplekti kuulub hamõh (särk), kitasnik (pihikseelik) või sukman (villane pihikseelik), rüüd (pikkade irdvarrukatega pihikseelik), vüü (vöö), põll, kapuda´ (sukad), pastlad või saapad, ehted. Peakatteks on pearätt või vanik, abielunaisel on peavööga linik, millele käib peale rätt. Pidulikumal sündmusel seotakse siidipael, helmeline või kuldrätt (Nassar, 2019). Meeste rõivad on hamõh, vüü, kaadsa´ (püksid), kapuda´ või jalarätid, saapad, viisud või pastlad. Pealisriieteks on räbik (poolvillasest riidest pikk-kuub), villasärk

(täisvillasest riidest pikk-kuub), pihtokõnõ, kasukas (Ots, 2015). Meestel veel lisaks härmak (pikk-kuub), jedronakampson. Lastel olid lihtsamad linased riided, kuid tänapäeval riietutakse täiskasvanu moodi. Seto naise riietuse juurde kuuluvad veel hõbe ehted, mille järgi saadi aru majanduslikkust seisust. Rikkamatel ja uhkematel naistel olid tavaliselt enamus ehteid ehk suur sõlg, hõbeehted tsaari müntidest (tsäposka´, kaalakõrd, rahadsõ, ruublütükü, sangalitsõ jne), keerdketid (keerdokeedi´, püürdü) (Sarv & Sarv, 2013b). Tänapäeval tuntakse Seto naist just ehete rohkuse ja mitmekesisuse tõttu (Nassar, 2023). Seto meestel oli särgi kaeluse kinnitamiseks väike sõlg (Sarv & Sarv, 2013b).

Seto kombed

Setode kombed tulevad enamasti õigeusu kiriklikke pühi pidades, mida peetakse Gregoriuse kalendri järgi, mis on vana (Julius) kalendrist 13 päeva hilisem. Mõned tähtpäevad on võetud üle eesti rahvapärimuse katoliiklikust kalendrist. Enamiku pühade ajal peetakse kirmast ehk külapidusid, kuhu kogunesid tavaliselt ühe ja lähemal elavate külade inimesed. Kirmaselt ei puudunud laulmine ja ka pillimees, kelle pilli järgi tantsu löödi. Tihti ei tohtinud ka pühade ajal tööd teha, usuti, et võib tulla halb õnn. Tänapäeval peetakse kirikupühasid juba vähem, kuid see eest on alustatud muid traditsioone. 1994. aastast alates toimub Seto Kuningriigi päev, kuhu tulevad kokku setod ning teised huvilised Eestist ja Venemaal asuvast setomaa piirkonnast. Tollel päeval valitakse *ülemsootska*, kes on kuningas Peko maapealne asemik. Veel valitakse ka erinevad Kuninga meistrid – taari-, õlle-, veini-, hansa-, sõira- ja leivameister, pirukategijad, näputöömeistrid, pillimehed, tantsijad ja lauljad (Leima & Raudoja, 2016). Seto Kuningriigipäeval on kuulutatud Setomaa riigiks ning terviklikuks ka Venemaal asuva Setomaa osaga. Seto kuningriiki on külastanud ka Eesti presidendid (Annist, 2013). Samuti algatati paari aasta eest Seto Folk ning toimub Lüübnitsa külas sibula- ja kalalaat (Korela, 2012).

Suuremateks pühadeks võib nimetada lihavõtted, jaanipäev, paasapäev. Nendel päevadel käiakse surnuaias, sugulastel külas ja peetakse pühi. Lihavõtetel on traditsiooniks kiikumaskäia ja tehakse ka munaveeretamise plats ehk *munaloomka*, kust veeretatakse mune järgemööda. Lisaks muna veeretamisele ka värvitakse ja koksitakse neid. Lihavõtetega lõppes seitsmenädalane paast. Jaanipäev on setodel alles juuli alguses ning peetakse kirmast ehk pidu ja otsitakse nagu eestlastelgi uskumustes sõnajalga. Paasapäev on tähtis just Meremäe ja Obinitsa ümbruses, see on Obinitsa kiriku- ja surnuaiapäev. Tollel päeval viiakse kirikusse aiavilju ja mett, ning õhtu lõppes Obinitsas kirmasega (Hagu, 2019).

Seto keel

Seto keel on Soome-ugri keelkonda ja Läänemere keelkonda kuuluv keel. Seda nimetatakse ka üheks eesti keele murdeks. Setod ise nimetavad seda seto keeleks, kuna tajuvad, et see on teistest keeltest teistsugune. Siiski 2011. aastal toimunud rahvaloendusel nimetati seda murdeks (Sarv & Sarv, 2014). Seto keelel on erisusi Setomaa 12 eripiirkondades ehk nulkades (Sarv & Sarv, 2014). Rohkem eristatakse põhjaseto, lõunaseto ja idaseto murrakuid. Põhjaseto alaks jääb Mikitamäe ja Värskä ümbrus ehk Poloda ja Tsätski nulgad. Lõunaseto alaks, mida on nimetatud ka läänesetoks, on Meremäe ja Luhamaa ümbruses olevad külad. Idaseto alaks on praegune Venemaa Petseri rajoon (Hagu & Pajusalu, 2021). Tänapäeval märkab erinevusi rohkem vanema põlvkonna seas, noorema põlvkonna seas on suur eesti keele ja võru keele mõju. Kui palju tänapäeval seto keelt räägivad, pole kindlaks tehtud. Viimatisel rahvaloendusel, mis toimus 2011. aastal selgus, et seto keelt räägivad üle 12 000 inimese (Sarv & Sarv, 2014). Hilisemad andmed puuduvad.

Seto keelel on palju laensõnu võetud vene keelest, nii sõnavaras kui ka foneetikas. Ida-Setomaal ehk Petserimaal on vene keele mõju seto keelele suurim (Tammeleht, 2018). Seto keelt peetakse ka väga sarnaseks võru keelega, kuid neil on vahe sees, eriti sõnade käände lõppe vaadates. Murrakuid mitte kõneleja võib arvatagi, et on sama keel, kuid seto või võru keeles kõnelejad ise näevad siiski erinevusi (Jõgi, 2016). Samuti tekib erinevus õigeusu tausta ja identiteedi tõttu (Koreinik, 2013). Neid võis põhjustada piiriäärne mõju, kuna Setomaa paikneb Vene piiri ääres ja osaliselt Venemaal, nii on mõjutanud seto keelt just vene keel. Võrumaa, aga paiknes pigem Liivimaal, seega nende mõjutus tuli sealt (Jõgi, 2016). Tänapäeval mõjutab nii seto keelt kui ka võru keelt eesti kirjakeel, mis muudab keeled omavahel sarnasemaks (Iva, 2015).

Seto keelt kasutatakse mitmes eri valdkonnas. Näiteks võib kohata seto keelt Raadiojaam Marta ja Eesti Rahvusringhäälingu programmis. Samuti ilmuvad ajalehed Setomaa ja Peko Helü. Seto keeles on ka tehtud etendusi, neist tuntum näiteks „Taarka“, mis räägib lauluema Hilana Taarka elust, sellest on ka tehtud film. Teisteks tuntumateks etendusteks on „Peko“ ja „Obinitša“, mis põhinevad Setode ajalool (Oruaas, 2015). Ansambel Zetod loovad oma muusikapalasisid seto keeles ja mõned Trad Attack! lood põhinevad Seto lauludel. Mõnedes Setomaa koolides, näiteks Meremäe, Misso, Mikitamäe ja Värskä koolis õpetatakse vähesel määral seto keelt ning Värskä lasteaias on alates aastast 2021 moodustatud ka setokeelne õuesõppe rühm (Lillemäe, 2021). Veel on võimalus õppida seto keelt Tallinnas Seto Latsi Kuulis, mis tegutseb aastast 2013 (Koreinik, 2013). Seto keelt kasutatakse

erinevates olukordades, formaalsetes ja mitteformaalsetes, siiski peetakse seda keeleks, milles suheldakse kodus vanemate ja vanavanematega (Koreinik, 2013).

Vähemusrahvused ja -keeled

Vähemusrahvusteks peetakse Euroopa riikides põlisvähemusi ning mitte immigrerunud rahvastikku. Oluline on vähemusrahvaste identiteedi kaitse ja säilitamine, sest nii erinevate keelte kui ka kultuuride hääbumine ja ühte sulamine toob kaasa kogu ühiskonna erilise kadumise. Euroopa paljudes riikides on võimalik õppida koolides peale emakeele ka vähemusrahvuste keeli, näiteks Saksamaal on võimalik õppida sorbi, taani ja friisi keelt (Nutt, 2009). Ka praegu on põliskeelte olulisus terves maailmas oluline. 2022. aastal algas rahvusvaheline põliskeelte aastakümme, millega tahetakse saavutada põliskeelte taaselustamist ning kasutamist kogu maailmas. Selleks kaasatakse peale põliskeelte kõnelejate ja kogukondade ka riikide valitsusi, ÜRO allorganisatsioone, eraettevõtteid ning teadlasi. Eesti keeles on põlisrahva ja põliskeele mõistete selgitamine üldisem kui inglise keeles (Soosaar, 2022).

Eestis põlisrahvusteks on tahetud nimetada eestlaseid ise (Soosaar, 2022). Eesti riigi tekkel nimetati rahvuslikeks vähemusteks venelasi, sakslasi, rootslasi ja juute (Kuldkepp, 2020). Võrokestele, setodele või saarlastele põlisrahva nimetust pole antud. Setod ise on kuulutanud ennast mitmel korral põlisrahvaks ning on ka Venemaal põlisrahvaks nimetatud, isegi kui seal elab vähem setosid kui Eestis (Soosaar, 2022).

Eestis on jaotatud murded peamiselt kahte rühma, kirderanniku murre, põhjaeesti murre ja lõunaeesti murre. Põhjaeesti alla lähevad saarte, lääne-, kesk- ja idamurre. Kirderannikumurre on soomepärase. (Must, 2002). Lõunaeesti rühmas on seto, võro, mulgi ja tartu murded (Iva, 2008). Põhjaeesti murde järgi tuletati eesti kirjakeel (Koreinik, 2013). Lõunaeesti keele alla kuuluvad mulgi ja tartu murded on peaaegu välja surnud. Mulgi murdes on avaldatud lasteraamat ning osaliselt ka õpetatakse ühes koolis mulgi keelt ja kultuuri. Samuti avaldatakse aeg-ajalt ajaleht „Üitsainus Mulgimaa“ ja ka Vikerraadios kõlavad mulgi murdes uudised (Iva, 2010). Võru ja seto murret peetakse sarnaseks ning seto keelt on nimetatud ka võru murde alla. Seto ja võru keeles kõnelejad teevad keelel vahet, isegi kui grammatiliselt suuri erinevusi pole. Seto keele peamiseks erinevuseks on laensõnad vene keelest. Samuti esineb umbes mitusada sõna, mida teistes lõunaeesti keelekujudes ei tunta (Koreinik, 2013). Domineerivam keel on siiski eesti keel, seetõttu nimetatakse seto ja võru keeles rääkijaid kakskeelseteks eestlasteks (Koreinik & Praakli, 2013).

Õppematerjalide olemasolu ja keele ja kultuuri õppimine

Seto keele õppimiseks on tehtud lastele Seto aabits (Hörn *et al.*, 2011). Seto keelde on tõlgitud ka näiteks “Väike prints” (Saint-Exupery, 1943), seto keeles „Tsillokõnõ prints“ (Ojamets, 2017) ja “Karupoeg Puhh”(Milne, 1926) ehk „Kahropoig Puhh“ (Ojamets, 2021). Välja on antud Seto eripäraste sõnade raamat ja Seto sõnastik, mida leiab internetis. Samas kõik raamatud on iseseisvaks läbimiseks, kuna eraldi grupe moodustatakse ainult huvi või vajaduse korral. Peale Seto aabitsa kasutatakse Setomaa koolides ka Seto lugemikku. Projekti „Heritage Teaching“ raames valmis raamat „Lühkene seto keeleoppus“, kust on võimalik õppida hääldust ja grammatikat (Lühkene seto keeleoppus, 2020).

Vanemate algatusel ja sooviga laste seto keele oskuse arendamiseks avati Kagu-Eestis Värskas setokeelne lasteaiarühm (Lillemäe, 2021). Lasteaiarühm pole ainult setokeelne, vaid olulisel kohal on ka õues- ja projektõppe. Ka teistes maakondades on oma murdekeele ja kultuuri omandamise viisid. Vana-Võrumaal toimetavad lasteaedades ja lastehoidudes keelepesa rühmad. Nendes rühmades kõneldakse lastega terve päeva jooksul kohalikus keeles ehk võru keeles. Rühmad on tehtud võru keele ja kultuuri säilimiseks, kuna põlvest põlve edasi andmist pole ka sellel keelel enam. Keelepesade eesmärk on tutvustada lastele kodukoha keelt ja kultuuri. Keelepesades kasutatakse keelekümblusmeetodit (Keelepesa arengukava..., 2020). Keelekümblusel kasutatakse kahte või mitut keelt õppe- ja kasvatustegevustes, mis toetab mitmekeelsuse kujunemist (Haridus- ja Noorteamet, s.a). Tänu sellistele rühmadele antakse järgnevatele põlvedele seto ja võru keele oskust edasi, nii ei ole keele kadumine nii suures ohus.

Hörn (2012) on uurinud koolieelse lasteasutuse õpetajate hinnanguid olemasolevate materjalide kohta. Uurimistulemustest selgus, et seto kultuuri edasi andmine on vajalik, kuid keegi ei öelnud, et kultuuri tutvustamise ja õpetamise võimalused väga head oleks. Uuringust selgus ka, et õpetajad ise on kasutanud palju muinasjutte, laulumänge, tantse ja Setomaa temaatilist pildimaterjali. Harva kasutati liisusalme, mõistatusi, seto pühade tähistamist ja töölehti. Kõnekäände, seto toitude valmistamist ja nendest rääkimist ning väljasõite Setomaal polnud üldse õpetajad kasutanud. Materjale õpetamiseks leidsid õpetajad raamatukogust, muuseumist, kodust, internetist ja Eesti kirjandusmuuseumist. Kasutati CD-kogumikke, muinasjuturaamatuid, Setomaa kohta ilmunud trükiseid, turistidele mõeldud voldikuid, ansambel Zetod värviraamatut, muinasjutukogumikku “Marjakobar”, plaati “Kellägä kahr”, helikandjat “Tsibihärbläseq”. Ise on õpetajad koostanud pilte seto rahvariietest, õpetanud üksikuid sõnu ja kirjutanud näidendeid seto muinasjuttude põhjal. Materjalide kättesaadavust hinnati kõige rohkem keskpäraseks. Kõige rohkem tundsid õpetajad puudust valdkonna „mina

ja keskkond“ käsitletavatest õppematerjalidest. Kõige vähem aga tuntakse puudust valdkonna „muusika“ materjalidest.

Setomaa koolides, Väraska gümnaasiumis, Mikitamäe, Meremäe ja Misso põhikoolis, algatati 2007. aastal pärimusõppe võrgustiku rajamist. Pärimusõppe tunni raames tehakse traditsioonilisi pärimusõppepäevasid ja õppereise, kus käib ühe õppeaasta jooksul umbes 60 õpilast. „Seto keele ja kultuuri“ ainekava jaguneb kolme kooliastme vahel vastavalt, setokeelne algõpe, setokeelne kodulugu ning seto keel ja kultuur. Väraska gümnaasiumi kultuurisuuna õpilased saavad laiendada oma teadmisi seto kultuuriloo kohta. Aine eesmärgiks pole seto keele oskus, kuna ühe tunniga nädalas seda ei saavutata, vaid kujundada väärtushinnanguid ning pakkuda teadmisi oma kodukandi ja setomaa kohta. Loodud on ainekava metoodiline juhendmaterjal, kus on välja toodud põhimõtted pärimusõppe ainekava rakendamiseks (Setomaa pärimusõppe..., 2020). Pärimusõppe tunni raames valmistatakse toitu, tehakse käelisi tegevusi, kuulatakse pärimuse temaatilisi laule ja lugusid ning ka vaadatakse erinevaid filme. Ainekava kohaselt kasutatakse esimeses kooliastmes erinevat õppekirjandust, „Jutta ja laula seto aabitsa mano“, „Kua vüüd koogulist“, „Laula latsõga!“, kuhu on ka juurde lisatud kommentaarid ning laulud on seto keeles ja tekst eesti keeles. Samuti on veel kasutuses „Mino Võromaa. 1995-2019“, mis sisaldab laste ja noorte kirjutatud setokeelseid jutte ja luuletusi. Ka eelnevalt välja toodud lasteaia õppematerjalide juures „Seto aabits“, „Seto keele tüüvihik“, „Seto täheke“ ja „Seto aabitsa“ juurde ka tööraamat õpetajatele „Tüüraamat oppajalõ seto aabitsa mano“. Õppematerjali lisana on veel õpetajatele koostatud „ABC kiräoppus ja lugemik algkooli latsilõ“, „Marjakobar ja teisi setu muinasjutte“, „Kelläga Kahr ning Seto jutusõ“, millega on kaasas ka kassett ja CD (Setomaa pärimusõppe..., 2020). Irbo (2011) uuringust selgus, et koolide juures toimuvad ka pärimuskultuuriga seotud huviringid, näiteks Tantsu- ja lauluringid, näiteringid, kuid ka viiakse läbi koolisiseseid ja -väliseid üritusi ning loominguvõistlusi.

Irbo (2011) tehtud uuringust selgus, et pärimusõppe tunde tehakse koolides, kuna kodudes ei ole huvi või oskusi pärimuskultuuri edasi anda. Lisaks toodi välja probleem pärimusõppe tundidega, seto kultuurist mitteteadlikud ja mittehuvitatud õpilased ja õpetajad. Pärimusõppet proovitakse ka lõimida teiste ainetega, kuid mõnes aines on see keeruline. Siiski Setomaa pärimusõppe metoodilises kirjelduses ja ainekavades (2020) oli välja toodud, kuidas ja mis teemaga saab lõimida seto keelt ja kultuuri. Näiteks matemaatikas saab kasutada setokeelseid arvsõnu, kehalises kasvatuses vanapäraseid sportlikke tegevusi ja mängu.

Bakalaureusetöö eesmärk ja uurimisküsimused

Seto keelt ja kultuuri on võimalik õppida vähestes kohtades. Setomaal asuvates koolides toimuvad pärimusõpetuse tunnid, kus saadakse teadmisi oma kultuuri kohta, kuid see ei hoiu keelt elus, kui lastel endal huvi rääkida pole (Seto Instituut, 2022). Ka väljaspool setomaad, Tallinnas on loodud Seto Latsi Kuul ja kultuuriklubi Setolood, et ülejäänud Eestis elavatel setodel oleks võimalik endale ja oma lastele pakkuda seto keele ja kultuuri kohta teadmisi (Seto Instituut, 2022).

Sarnaselt on teemat uurinud Maarja Hörn (2012), kes uuris Setomaa lasteaegade õpetajate hinnanguid olemasolevatest õppematerjalidest ning nende puudustest ja koostas sobivad seto kultuuriga seotud näidisõppematerjalid õppetegevuseks. Seega võib öelda, et teemat on uuritud küllaltki vähe, mistõttu uuritakse, kuidas edendatakse seto keelt ja kultuuri selle säilitamiseks.

2021.aastal avati Värskas lasteaia lapsevanemate ettevõtmisel setokeelne õuesõppe rühm, et lapsed saaksid setokeelses keskkonnas õppides ja mängides üha rohkem seto keelt õppida. Bakalaureusetöö eesmärgiks on välja selgitada, milliseid **õppematerjale on seto keele ja kultuuri õpetamiseks ning, kuidas toimub seto keele ja kultuuri õppimine Värskas lasteaia õuesõpperühma näitel**. Seoses eesmärgi ja teooriaga sõnastati järgmised uurimisküsimused:

1. Milliseid õppematerjale on lasteaias seto keele ja kultuuri õpetamiseks lastele?
2. Milliseid õppematerjale oleks veel vaja seto keele ja kultuuri omandamiseks lasteaias?
3. Kuidas omandavad lapsed seto keelt ja kultuuri õpetajate arvates?
4. Mida saaks veel teha seto keele ja kultuuri paremaks omandamiseks?

Metoodika

Töö on valminud kvalitatiivse uurimismeetodi põhjal, selleks, et anda ülevaade, milliseid olemasolevaid materjale on nende õpetamiseks olemas Värskas lasteaia setokeelse õuesõpperühma näitel. Kvalitatiivse uurimisviisi kasutatakse töös sõnaliste andmete saamiseks, kus analüüs on tõlgendatav (Laherand, 2008).

Valim

Valim moodustati sihipärase valimi meetodil ehk töö autor valis intervjueeritavad Värskas lasteaia, sest seal toimetas ainuke setokeelne rühm Eestis.

Uurija pöördus e-kirja teel lasteaia poole koostöö tegemiseks. Antud rühmaga tegelevad kaks õpetajat ja üks abiõpetaja. Lisaks juhendajad, kes viivad läbi erinevaid enda pädevuses olevaid tegevusi. Intervjueeritavatest kolm olid naissoost ning üks meessoost.

Uuritavate andmed ei esitata tabelis ega kirjeldata täpsemalt, et tagada uuritavate konfidentsiaalsus ning nimed on asendatud pseudonüümidega (*Õpetaja 1-4*).

Andmekogumismeetodid ja protseduur

Andmekogumiseks kasutati poolstruktureeritud intervjuud ning intervjuusid viidi läbi individuaalselt. Poolstruktureeritud intervjuu läbiviimisel kasutati eelnevalt koostatud intervjuukava ning autoril oli võimalus küsida täpsustavaid küsimusi uuritava teema kohta (Laherand, 2008).

Intervjuu kava (vt Lisa 1) koostamisel lähtuti bakalaureusetöö teoreetilisest osast, uurimistöö eesmärgist ning uurimisküsimustest. Kava vaatas üle ja tagasisidestas juhendaja, seejärel tehti vajalikud muudatused. Intervjuu kava koosnes taustaküsimustest, neljast küsimuste ploki ning kokkuvõtvast osast. Teemadeks olid: olemasolevad õppematerjalid, tarvilikud õppematerjalid Seto keele ja kultuuri omandamiseks, seto keele ja kultuuri omandamine lasteaias, seto keele ja kultuuri omandamise toetamine ja arendamine. Küsimuste koostamisel kasutati kirjeldavaid ning arvamuste keskseid küsimusi Ühte intervjuu kava kasutati kolme intervjuueeritavaga, neljas intervjuueeritav ei tegele lastega igapäevaselt ning käib kord nädalas neile juhendatud tegevust läbi viimas, mistõttu tehti algsesse intervjuu kavasse vajalikud muudatused.

Intervjuud viidi läbi märtsis 2023. Kõik intervjuud salvestati ning olid erineva pikkusega vastavalt õpetaja kogemusele ja rääkimiskiirusele. Kõige lühem intervjuu oli 17 minutit ning kõige pikem 21 minutit. Enne alustamist tutvustati intervjuueeritavatele uurimuse eesmärgid ning anonüümsuse tagamist. Seejärel alustati taustinformatsiooni küsimustest ning edasi esitati küsimusi vastavalt intervjuukavale, vajadusel lisades täpsustavaid küsimusi või selgitusi. Intervjuu lõppes uuritava tänamisega ning seejärel diktofon suleti.

Andmeanalüüs

Andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi, aluseks võeti juhtumiülene analüüs ning lähtuti induktiivsest lähenemisest. Andmeanalüüs toimus järgnevalt esitatud 4 etapis.

I etapp. Intervjuud transkribeeriti samal päeval kui need läbi viidi. Salvestused tehti telefoniga, laaditi arvutisse ning lisati vastavasse programmi. Intervjuude analüüsimisel ja transkribeerimisel kasutati Veebipõhine kõnetuvastus programmi (Alumäe & Olev, 2022), mis on leitav lingil <http://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>. Kuna tekstides esines ebatäpsusi, kuulati

intervjuud üle ning tehti vajalikud parandused. Intervjuude kuulamisel aeglustati helisalvesteid telefonirakendusega *Voice Memos* paranduste ja täiustuste tegemiseks. Kuna intervjuueeritavad olid lõunaeestlased ning tihti kasutatakse murdest pärinevaid sõnu igapäevases kõnes, tõlkis autor sõnad kirjakeelde.

Intervjuude transkribeerimisele kulus umbes 7 tundi. Intervjuude põhjal moodustus transkribeeritud teksti 26 lehekülge, mis oli esitatud *Times New Roman kirjastiilis*, teksti suurusega 12 ning reavahega 1,5.

II etapp. Kodeerimiseks kasutati programmi *QCAmap*, mis võimaldas märkida ära tähenduslikud tekstiosad olles vastavuses uurimisküsimusega. Sellest omakorda moodustus kood. Koodide alla koondati tähenduslikud laused ja fraasid, mille abil hiljem tulemusi kirjutada.

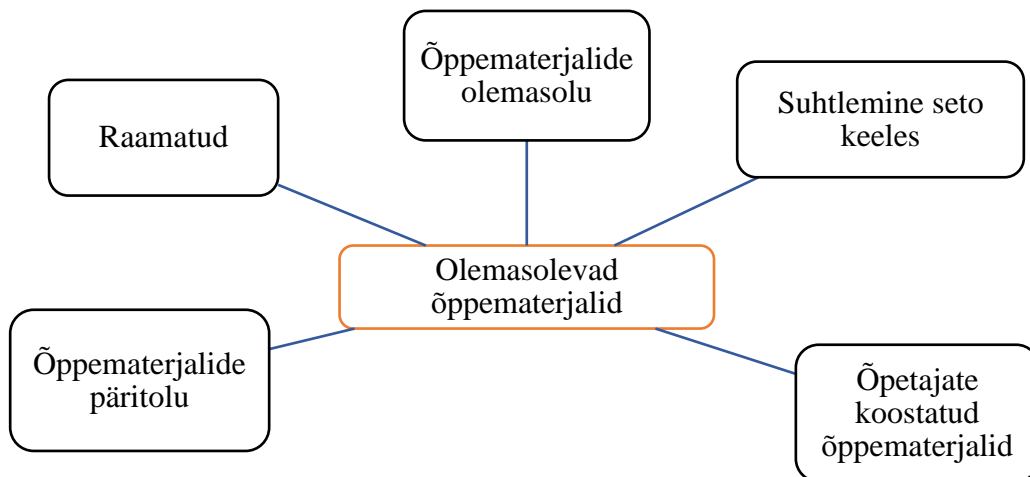
III etapp. Vastavalt uurimisküsimustele moodustati ala- ja peakategooriad, mille alla koondati sarnased koodid. Alakategooriaid moodustus nelja uurimisküsimuse peale kokku 18. Peakategooriaid moodustus neli: 1) olemasolevad õppematerjalid lasteaias, 2) õppematerjalide vajadus, 3) õpetajate arvamused seto keele ja kultuuri omandamine lastel 4) seto keele ja kultuuri parema omandamise toetamine.

IV etapp. Moodustunud kategooriad vaadati üle ka kaaskodeerija poolt, et tõsta uuringu usaldusväärtust ning sõnastati täpsed nimed.

Tulemused

Bakalaureusetöö eesmärk on välja selgitada, milliseid õppematerjale on seto keele ja kultuuri õpetamiseks ning, kuidas toimub seto keele ja kultuuri õppimine Värskas lasteaias õuesõpperühma näitel. Tulemused esitatakse uurimisküsimuste kaupa ning on esitatud uurijapoolsete kokkuvõtetenähtena ning ka tsitaatidena õpetajate arvamusest. Tsitaadid on välja toodud kursiivis ning vähesel määral toimetatud, et eemaldada sõnakordused ja parasiitsõnad. Iga tsitaadi järel on välja toodud ka uuritavate pseudonüümid. Uurimisküsimuste juures on esitatud pea- ja alakategooriatega skeem.

Uurimisküsimus 1. Milliseid õppematerjale on lasteaias seto keele ja kultuuri õpetamiseks lastele?

Joonis 1. Uurimisküsimuse 1 peakategooria ja alakategooriad

Intervjuudest selgus, et peamiseks õppematerjaliks, mille kaudu lapsed seto keelt ja kultuuri omandavad, on pidev suhtlemine lastega seto keeles. Lapsi ümbritseb lasteaias pidevalt seto keel, kuna õpetajad suhtlevad nii omavahel kui ka lastega seto keeles. Õppematerjale on vähe ning tihti peale peavad õpetajad ise koostama ja kohandama õppematerjale.

„Tegelikult, oleme ausad, et vähe on. Ise tuleb juurde leiutada“ (Õpetaja 2)

Raamatute olemasolu kohta selgus, et rühmas on kõik väljaantud setokeelsed raamatud, nimetati „Seto aabitsat“, „Jussikõsõ säitse sõpra“ ja „Setokeelne täheke“. Rühmas leidub ka raamatuid täiskasvanutele, kust kohandatakse tekste lastepäraseks. Eestikeelsete raamatute puhul tõlgitakse jooksvalt või väheste lausete korral kleebitakse tekst üle.

„Kõik (raamatud - autori täiendus) mis on välja antud, on meil rühmas olemas...“ (Õpetaja 2).

Rühmas on ka võrukeelseid raamatuid, mida mugandatakse ja kohandatakse seto keelde, kuna võru ja seto keeles on sarnasusi.

Õppematerjale on saanud rühma avamisel kingituseks, Seto Instituudist ning annetustena erinevatelt kultuurikandjatelt. Lasteaia poolt saadi näiteks „Setokeelne täheke“ ja „Seto aabits“. Osa raamatuid pärineb õpetajate enda erakogudest ning jooksvalt laenutatakse Võru Instituudist võrukeelseid õppematerjale, näiteks multifilme ja erinevaid jutte. Samuti kasutatakse lõputöödest saadud ideid.

Vastavalt teemale ja laste huvile koostatakse õppematerjale juurde, nt koostati rühma nimega memoriin.

„Vastavalt vajadusele. Tuleb teema, mis lapsi väga huvitab ja siis tulebki nende poolt just see mõte, tahe, initsiatiiv, et teeme seda“ (Õpetaja 2).

Õpetajad otsivad pidevalt pildimaterjali ning nende põhjal selgitatakse seto keeles juurde. Raamatuid ja tekste tõlgitakse jooksvalt, nt unejutuks, kuid kirjalikult õpetajad ise ei tõlgi.

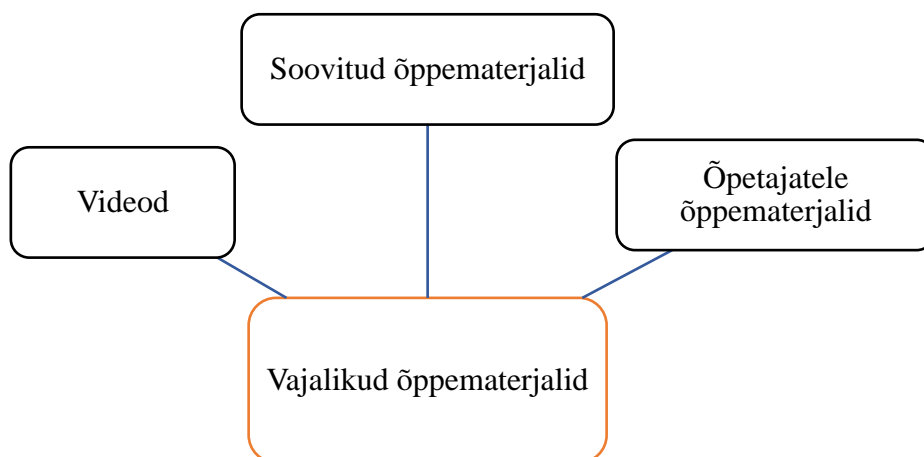
„Ma arvan, et me ei oska tegelikult korrektselt seto keeles kirjutada..., kus need ülakomad lähevad ja rõhud....pigem jagus ikkagi spetsialistile“ (Õpetaja 3).

Lisaks tehakse veel koos lastega numbri-, nädalapäevade ja kuuronge, kus seinale on nii eestikeelne kui ka setokeelne sõna lastele, kes oskavad juba lugeda. Tegemist on õuesõppe rühmaga, seega suurem osa ajast veedetakse õues, kus kasutatakse looduslikke vahendeid uute teadmiste omandamiseks.

„...matemaatikat teemegi metsas. Õues loendame oksid ja käbisid ja siis kirjutame okstega, kirjutame numbreid näiteks liiva peale ja tähti“ (Õpetaja 3).

Õppematerjalide vähese olemasolu tõttu koostatakse neid õpetajate poolt ning kaasatakse ka lapsed õppematerjali valmimisse.

Uurimisküsimus 2 – Milliseid õppematerjale oleks veel vaja seto keele ja kultuuri omandamiseks lasteaias?

Joonis 2. Uurimisküsimuse 2 peakategooria ja alakategooriad

Intervjuudest jäi kõlama, et keele omandamiseks on lastel vaja kuulda pidevalt seto keelt. Toodi välja, et laste ekraani vaatamise aeg on suurenenud ning kodus vaadatakse tihti multikaid ja muid videosid, millest mõned võiksid olla ka setokeelsed. Sel viisil kuuleks lapsed seto keelt väljaspool lasteaeda.

“... keelt omandavad lapsed ikkagi kuulmise järgi” (Õpetaja 2).

Intervjuust selgus, et õpetajad soovivad saada rohkem metoodilisi õppematerjale keele ja kultuuri edasi andmiseks ning materjale keele ja kultuuri õuesõppega seostamiseks. Oodatakse just sellist õppematerjali, mis aitaks õpetajat igapäevatoos. Näiteks puuduvad hetkel materjalid Setomaal ja lähiümbruses tähistavate pühade kohta. Infot saab ainult erinevatest materjalidest kokku põimituna. Toodi välja, et materjalid võiksid olla kirjalikud ning raamatuid rohkem seto keelde tõlgitud.

„...see võiks olla kompaktsem....me ei pea kuskilt hakkama seda küla pealt otsima.“ (Õpetaja 3)

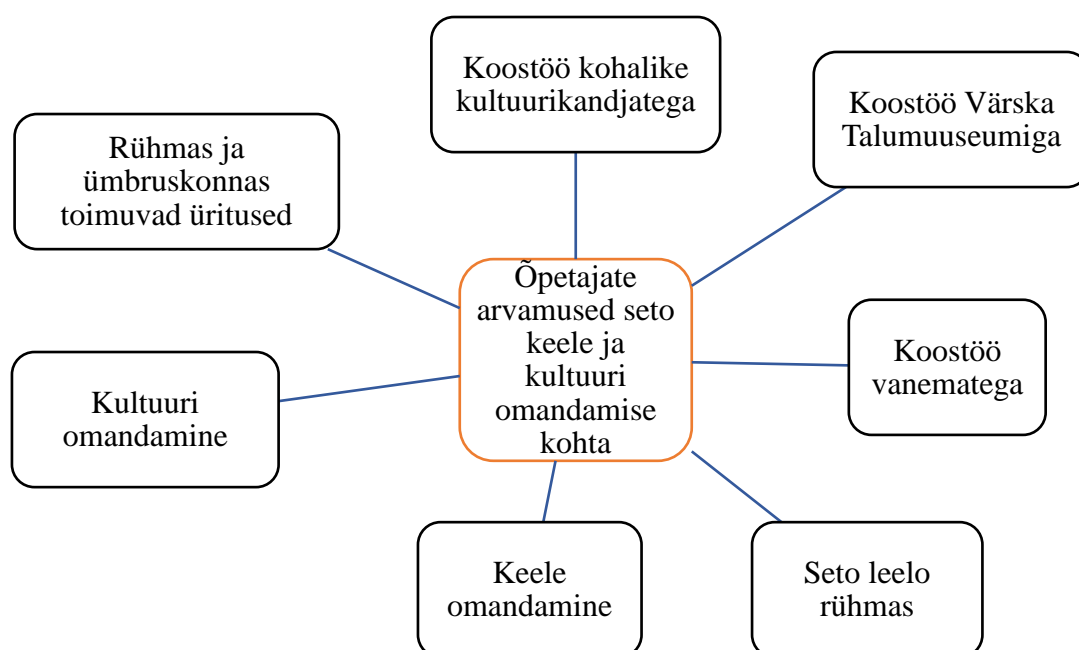
„Õpetajatel oleks ikka kasuks kirjalikud õppematerjalid, sest et väga palju aega läheb ju tõlkimise peale“ (Õpetaja 1).

Nagu eelnevalt mainitud kasutatakse ka rühmas täiskasvanute raamatuid, mis kohandatakse lastepäraseks.

„Peab olema palju pilte ja lapsesõbralik, et lapsed vaataksid. Nad tunneksid rohkem huvi.“ (Õpetaja 3).es

Lisaks sellele toodi välja parema ja kvaliteetsema pildimaterjali soov. Praegu otsivad õpetajad neid ise internetist ning raamatutest. Pildimaterjal pole tihti ajakohane ning hea kvaliteediga. Rohkem soovitakse pildimaterjali Setomaast ja Setomaal asuvatest kohtadest (Seto lauluema kuju, Meremäe vaatetorn, kirikud ja tsässonad), et lapsed tunneksid oma kodukohta rohkem.

Uurimisküsimus 3 – Kuidas omandavad lapsed seto keelt ja kultuuri õpetajate arvates?

Joonis 3. *Uurimisküsimuse 3 peakategooria ja alakategooriad*

Lapsed omandavad intervjuueeritavate sõnul palju infot läbi kogemuste. Seda saadakse nii üritustel ja väljasõitudel käies kui ka rühmas tegevusi läbiviivatelt inimestelt (õpetajad, vanemad, kohalikud kultuurikandjad, juhendajad).

„Kõik omal viisil, omal moel räägivad seto kultuurist mingi nurga alt“ (Õpetaja 2).

Kahes intervjuus mainiti üritusi, mis on seto kultuuriga ja pühadega seotud. Tihti käiakse nii rühmaga kui ka õhtupoolikutel oma vanematega seto üritustel, lauluproovides ja kirikus. Üks intervjuueeritav tõi välja, et kogukond õpetab lastele seto kultuuri. Selles keskkonnas pidevalt viibides ja kogedes, õpivadki lapsed kõige paremini. Ürituste ja sündmuste all nimetati põhiliselt *kirmast* ehk kirikupüha tähistamist. Erinevatel seto üritustel käimine toimub koostöös peredega. Näiteks aidatakse transpordiga ning minnakse kogu perega. Kasutatakse ka ühistransporti. Veel nimetati kirikupühasid nagu vee ristimine. Sealhulgas kirikuteenistust ning surnuaias käimine.

Rühm ise ametlikke üritusi ei korralda, kuna pühade tähistamised ja üritused on kogukonna poolt korraldatud ning neid kasutatakse ära päris kogemuse saamiseks. Samas korraldatakse erinevaid perematku. Näiteks käidi koos peredega jõulukuuse järel ning emadepäeval matkati *Silmalätte* ehk allika juurde. Üle Setomaa tähistatakse oktoobri algul Setomaa sünnipäeva nädalat, nii ka Värskas lasteaias. Sel nädalal käivad lasteaias külalised, lauldakse, tantsitakse või külastatakse erinevaid spetsialiste.

“Või siis läheme ise nende spetsialistide juurde, kes on ikka oma ala professionaalid. Ütleme, et kohalik kalamees on meie jaoks spetsialist, kes püüab seal kala. Me lähme tema juurde. Ta nimetab neid kalu meile seto keeles.“ (Õpetaja 2).

Hea koostöö on Värskas Talumuuseumiga, kus osaletakse erinevates programmides. Näiteks käidi *vatsku* ehk saiakesi küpsetamas. Lastega koos tehti piimast ise võid. Talumuuseumis näevad lapsed, kust tuleb piim ja kuidas piimast saab või. Samuti külvatakse seemneid, jälgitakse kasvuaega, võideldakse kahjuritega ja sügisel võetakse koos lastega aiasaadused üles. Tutvustatakse ka Setomaa nulkasid, arutatakse ja vaadatakse, kus lapsed elavad setomaal.

Kohalike kultuurikandjatega on tihe koostöö: kolm kultuurikandjat käivad rühmas tegevusi juhendamas. Juhendajad õpetavad lastele metsatarkusi ning koos tehakse lõket ja küpsetatakse toitu sellel. Teised viivad jällegi läbi käelisi tegevusi, näiteks lõngast nuku ja vastlavurri valmistamine. Lisaks käiakse ise teiste kultuurikandjate juures, kas kodus või töökohal. Rühmal on omajagu toetajaid, kes on nõus abistama ja lastega tegevusi tegema.

Samuti tehakse koostööd erinevate ettevõtetega, näiteks käsitööselts Kirävüü, söögikoht Inara Vanavalgõ kohvitarõ.

„Tegidki siis lõngast nagu seto keeles öeldakse pupesid ehk nukkusid tegid ja siis vurri, sellised vastlapäeva need vurrid, mis olid nõõbiga“ (Õpetaja 1).

Nagu eelnevalt mainitud, aitavad lapsevanemad laste transportimisega, osalevad koos peredega üritustel, aga aitavad kaasa ka rühma juhendamisel ja kujundamisel. Neil on erinevaid oskusi, mida õpetajad kasutavad ära tegevustes. Rühma vanemate seas on pillimees, kes mängib karmoškati ja samuti seto leelo lauljaid. Rühmaruumi ja õueala kujundamisel on kaasatud laste pered. Üheskoos ehitatakse ja kujundatakse. Üldiselt on vanematega hea koostöö ning rühma on kõik teretunud.

„Me teame, et sul (lapsevanemal - autori täiendus) on selline oskus. Meil on üks lapsevanem kunstnik, et siis kutsusime tema siin neid piparkooke tegema“ (Õpetaja 3).

„Isad tulevad, ehitavad lastega linnupesakaste. Ehitasid selle liivakasti, poriköögi. Kõik käib koos perede ja lastega, ... , mõnel õhtul tulevad emad siia, me koos kujundame rühmaruumi ja lapsed mängivad“ (Õpetaja 2).

Keele omandamine käib suuresti läbi õpetajatega suhtlemise. Õpetajad kõnelevad nii lastega kui ka omavahel seto keeles. Laste omavahelises suhtluses ja õpetajaga suheldes räägivad lapsed juba üksikuid sõnu ja lauseid seto keeles. Rühmas on mitmekeelsetest peredest lapsi, kus suheldakse peale eesti keele veel saksa keeles või inglise keeles. Nendest peredest pärit lapsed rääkisid alguses võõrkeelseid sõnu palju, kuid nüüd kasutavad julgemalt ka setokeelseid sõnu. Põhiliseks keeleks lastel on rühmas siiski eesti keel.

Intervjuudest selgus, et lapsi ei suunata ega sunnita eraldi seto keeles rääkima. Enne lõunast puhkepausi loetakse seto keeles kümneni, mida nüüdseks lapsed kaasa oskavad teha. Muinasjutte, mida lapsed on kuulnud seto keeles, oskavad ainult seto keeles ümber jutustada. Pooldatakse keele loomulikku omandamist ehk setokeelses keskkonnas viibimist. Ühest intervjuust selgus, et tekitatakse võrdlusmomente eesti ja seto keele vahel. Kui laps ütleb sõna eesti keeles, siis küsitakse lapse käest setokeelset sõna, mis annab lapsele võimaluse oma teadmisi näidata. Vajadusel öeldakse sõna ette. Sõnade tähendusi selgitatakse ainult seto keeles.

„Ma üritan nagu aliase põhjal selgitada, aga ikkagi seto keeles, et me püüame eesti keelt mitte sisse tuua siiski“ (Õpetaja 2).

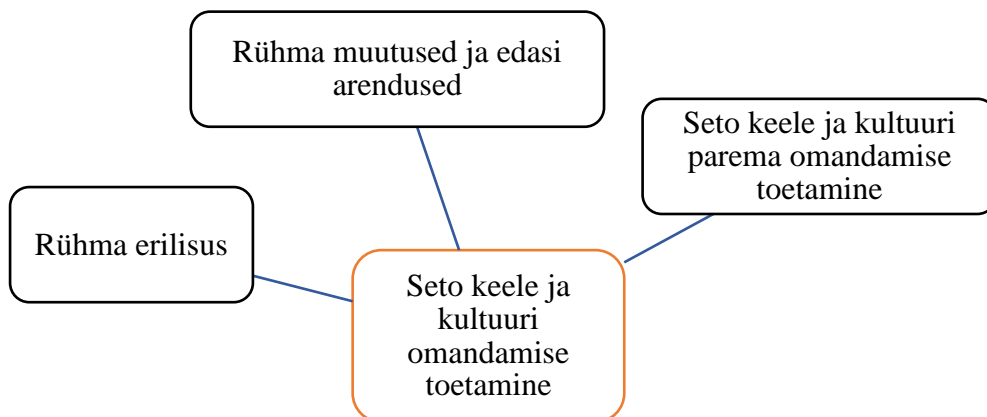
Rühmaga alustades vajasid lapsed rohkem sõnade tõlkimist. Eriti just need lapsed, kelle pered olid Värskas ümbrusesse alles kolinud. Õpetajate arvates omandavad nooremad lapsed keelt paremini ning nende huvi on suurem. Rühmaga alustades oli lapsi, kes väitsid, et nemad ei hakka kunagi seto keeles rääkima. Intervjueeritavate sõnul saavad need lapsed nüüd

tekstist aru, kuid vajavad abi üksikute keerulisemate sõnade selgitamisel, näiteks *pudsunudsija* ehk tolmuimeja. Õpetaja on laste juures pigem vaatleja ning jälgib laste omavahelist sõnade selgitamise oskust. Sellist lapselt lapsele õpet kasutatakse rühmas palju. Lisaks on lastel, kes kuulevad väljaspool lasteaeda ka seto keelt, sõnavaras vanemaid setokeelseid sõnu, mida palju enam ei kasutata.

„Kirjakeeles kuusekäbi, mille peale laps ütles, et see on kukk“ (Õpetaja 4)“

Muusikatundides lauldakse kolm kuni neli setokeelset laulu ning seejärel ka vähemalt üks eestikeelne laul vahelduseks. Rühmasiseselt on laulmine spontaanne. Õpetaja või külalised hakkavad laulma tegevuse käigus ja lapsed võivad soovi korral *järgi öelda* ehk kaasa laulda. Lapsed, kelle emad laulavad leelokoorides, oskavad rohkem kaasa laulda, sest nad võetakse kaasa leelokoori proovidesse, kus kuulevad laule rohkem. Rühmas on lapsi, kes laulavad ise oma ema lauldud setokeelseid laule, millega teised lapsed tihti peale ühinevad. Lastega koos tantsitakse ka lihtsamaid seto tantse nt, *sepp*, *šerjoša*.

Uurimisküsimus 4 – Mida saaks veel teha seto keele ja kultuuri paremaks omandamiseks?

Joonis 4. Uurimisküsimuse 4 peakategooria ja alakategooriad

Intervjuudest selgus, et seto keeles rääkimine ja kogemusõpe aitavad lastel omandada seto keelt ja kultuuri. Ka õpetajad ise pole õppinud seto keelt koolis või kursustel, vaid selles keskkonnas viibides ja üles kasvades. Samuti toodi välja, et kodus keskkonnas lastega seto keeles rääkimine ja kultuuri tavade järgimine aitab omandamisele kaasa. Põhiliseks toodi välja, et õpetajatele endale materjale, et saaks paremini edasi anda pühadega seotud tavasid.

“Kui kodus keegi vanem või vanavanem oskab seto keelt teeksid sama, omavahel ja lastega räägiksid seto keeles” (Õpetaja 4).

Intervjuudest selgus erinevaid arvamusi rühmas käivate külaliste kohta. Ühelt poolt taheti külalisi vähendada või kokku leppida nendega konkreetsed ajad ja ajaline piirang (nädalati jagada) tegevustele. Lastel turvatunde tekitamiseks soovitakse paari kindlat inimest, kes käivad tegevusi läbi viimas ning kelle juures saaks ise mõnikord käia kultuuriosaga tutvumas. Mõnel lapsel läheb rohkem aega inimeste omaks võtmisega ning seetõttu ei omanda ta räägitavat infot. Teiselt poolt toodi välja, et erinevate külalistega saab mitmekesistada tegevust ning lastel ei teki igavus tunnet, sest teadmisi jagavad erinevad oma ala tundvad inimesed.

Ühest intervjuust sooviti hoopis rühma erilisuse säilitamist, kuna tegemist on nii õuesõppe kui setokeelse rühmaga. Rühmas on hetkel 15 last ning õpetajate tähelepanu jagub kõikidele lastele. Väikses rühmas omandavad lapsed paremini uusi teadmisi.

“Mitte lasta tal muutuda tavarühmaks, ... et oleks täiesti eriline rühm” (Õpetaja 2).

Rühmas käivad koos õed-vennad, kus vanemad abistavad nooremaid ning tihti peale räägivad omavahel seto keeles. Rühma tugevusteks nimetati kokkuhoidvust, kuna on tekkinud kogukonnatunne.

Arutelu

Bakalaureusetöö eesmärk oli välja selgitada seto keele ja kultuuri õppimine ning olemasolevad õppematerjalid Värskas lasteaia setokeelse õuesõppe rühma näitel. Peatükkides arutatakse uuringu tulemusi uurimusküsimuste kaupa.

Esimeseks uurimisküsimuseks oli välja selgitada seto keele ja kultuuri omandamiseks olemasolevaid õppematerjale. Erinevatest allikatest leiab seto keelseid lasteraamatuid, kas tõlgituna või tehtud seto keele õppimiseks. Lastele on koostatud ja välja antud “Seto aabits” (Hörn *et al.*, 2011). Intervjuudest selgus, et rühmas on “Seto aabitsat” mitu eksemplari. Õppematerjalide olemasolu seto keele või kultuuri kohta uuringu käigus ei leitud, kuid selgus, et õpetajad teevad neid vastavalt vajadusele ise. Ka Hörna (2012) uuringust selgus, et õppematerjale on vähe ning kasutatakse pildimaterjali või tehakse ise.

Lastele kirjutatud raamatuid või videoid on vähe. Rühmas on enamus raamatud täiskasvanute omad. Lisaks sellele on Võru Instituudist saadud võrukeelseid raamatuid, ajakirju ja videoid. Koolides ja täiskasvanutele seto keele õppimiseks leidub rohkem materjale. “Heritage Teaching” projekti raames koostati raamat “Lühkene seto keeleoppus”, kus on täiskasvanutel võimalik õppida seto keele hääldust ja grammatikat (Hagu & Pajusalu,

2020). Samuti on Setomaa koolides, kus toimuvad pärimusõppe tunnid, koostatud ainekava kolmele kooliastmele, kust leiab raamatuid, mida koolis kasutatakse. Koolidele on koostatud rohkem raamatuid. Samuti kasutavad õpilased koolides ka ise täiskasvanutele kirjutatud raamatuid õppetöös, lasteaias kasutavad pigem õpetajad informatsiooni otsimiseks.

Kultuuri ja Setomaa ajaloo kohta saab informatsiooni Seto instituudi interneti leheküljelt kui ka Setomaa kogumikest. Spetsiifiliste teemade kohta on antud välja eraldi raamatuid, näiteks “Seto rahvarõivad”. Värska setokeelses õuesõpperühmas on lastele nähtaval ja nukkudele kasutamiseks seto riided ning kombeid ja traditsioone omandatakse läbi kogemuse. Käiakse erinevatel seto kultuuri üritustel nii rühmaga kui ka kaasatakse vanemaid.

Teiseks uurimisküsimuseks oli välja selgitada, milliseid õppematerjale oleks vaja seto keele ja kultuuri omandamiseks. Õppematerjale uurides ja otsides leidsin neid vähe ning nii tuli välja ka intervjuudest, et neid eriti pole. Intervjuudest selgus, et tahetakse rohkem, kuid tehakse vajadusel ise. Pigem soovitakse õpetajatele kokkuvõtvat õppematerjali seto keele ja kultuuri õpetamiseks, kuna materjalide otsimine võtab kaua aega. Hõrna (2012) uuringust selgus, et ka seal hinnati materjalide kättesaadavust keskpäraseks, kuna õpetajad ise otsivad ja koostavad palju materjale. Tänapäeval toimub koolides eestikeelne õpe, ning murdeõppega lasteaia rühmasid ning koole on vähe. Nendele rühmadele, aga eraldi ainekava ei looda, seega ka õppematerjalide valmistamine peaks toimuma omast algatusest.

Kolmandaks uurimisküsimuseks oli välja selgitada kuidas omandavad lapsed seto keelt ja kultuuri. Keelt omandatakse rühmas läbi igapäevase kõne. Õpetajad räägivad nii omavahel kui ka lastega pidevalt seto keeles ning eesti keeles räägitakse ainult äärmisel vajadusel. Laste keele teadmised ja oskused on arenenud kahe aastaga märgatavalt. Lapsed saavad kõnest aru ning kasutavad kõneldes üksikuid sõnu ja lauseid. Seto keelel on erisusi märgata erinevates Setomaa piirkondades ning ka vanema ja noorema põlvkonna vahel (Sarv & Sarv, 2014). Seto keelt on mõjutanud eesti keel, see on põhiliseks suhtluskeeleks Eestis. Seto keelt nimetatakse, aga keeleks mida räägitakse näiteks kodus oma inimestega (Koreinik, 2013). Kuna eesti keel on peamiseks suhtlusviisiks, siis seto keel jääb aina rohkem tagaplaanile. Seetõttu ei suhelda seto keeles igapäevaselt ning sellega kaasneb seto keele oskuse edasi andmine.

Setode kultuur on suur ja mitmekesine. Seto kultuuri teatakse põhiliselt läbi seto leelo, rahvarõivaste, pühade ja kommete, kuid siiski kuulub sinna alla ka muud nagu tantsimine, igapäevaelu ja usk. Üks mõjutab suuresti teist. Usu järgi peetakse pühasid, millega kaasnevad erinevad kombed. Rahvarõivad pole tuntud mitte ainult oma rahva seas, vaid ka ülejäänud Eestis ning maailmas (Nassar, 2023). Seto rahvarõivad on eristatavad teistest Eesti

kihelkondade riitusest, ka ehteid kantakse rohkem rahvariiete juures (Nassar, 2023).

Rahvarõivastega on Värskas lasteaias setokeelse rühma lapsed tuttavad. Rühmas olevad nukud on pandud seto rahvariietesse ning ka osad laste vanemad riituvad seto riietesse, mida nähakse ühistel üritustel käies. Tänapäeval tehakse lastele täiskasvanu rahvariiete järgi, kuigi enne olid lastel linased riided (Sarv & Sarv, 2013b). Seega ümbruskonnas Seto üritustel ja kokkusaamistel käies näevad lapsed rahvarõivaid ning ka kannavad ise neid, mille järgi võib oletada, et seto rahvarõivast kandmine tahaplaanile ei jää.

Seto kultuuri juurde käib ka seto leelo, mis säilib ja on säilinud põlvest põlve edasi andmisel. Seto leeloks on regilaul, kus on eestlaulja ja koor ning laulud võivad tekkida hetkeolukordades (Sarv & Grünberg, 2010). Vanasti oli laulmine igapäevaseks osaks töö tegemisel, tänapäeval lauldakse rohkem üritustel ja tähtpäevadel. Õpetajate arvates tegeletakse seto leeloga rühmas piisavalt. Muusikatundides lauldakse kolm kuni neli seto keelset laulu. Rühmas lauldes algab see spontaanselt, eestlauljaks on tihti õpetaja või juhendaja, ning lapsed laulavad soovi korral kaasa. Mõni laps alustab ise laulmist. Sageli on tegu lauluga, mida lapse ema on laulnud. Emad on suureks eeskujuks lastele seto leelo laulmisel ning nende perede puhul kuulevad lapsed, eriti tüdrukud tihti seto leelot ning nii pärineb see ka edasi. Seto leelokoorides on tihti näha ka noorema põlvkonna inimesi, tänu kellele võib säilida seto leelo.

Seto pühad ja kombed põhinevad õigeusu kiriklikel pühadel (Hagu, 2019). Väga palju järgitakse tähtpäevi ning kombeid. Aja jooksul on jäänud pühade tähistamine väiksemaks, kuid suuremaid ja tähtsamaid pühasid siiski tähistatakse. Pühadega kaasnes kirmas, kuhu tulid kokku ümbruskonnas elavad inimesed. Tänapäeval pole kirmased kadunud, siiani pannakse selga rahvarõivad, lauldakse ja tantsitakse pillimehe pilli järgi. Mõne pühaga kaasnesid ka mängud. Pühade juures oli oluline kirikus või surnuaias käimine. Intervjuudest selgus, et kogu seto kultuuri tahetaksegi läbi kogemuste lastele edasi anda. Puhtalt rääkimisest lapsed seto kultuuri kohta uusi teadmisi ei omanda. Rühmaga käiakse kogukonnas tähistatavatel seto pühadel, kuhu on kaasatud ka vanemad. Nähakse vanu igapäevategevusi, seejuures lehma lüpsmist ja või tegemist. Õpitakse rohkem läbi kogemuse. Läbi kogemuse tekkivad lastel harjumused ning need võetakse alateadlikult endaga kaasa tulevikku.

Neljandaks uurimisküsimuseks oli välja selgitada, kuidas saaks parandada seto keele ja kultuuri omandamist. Seto keel ja kultuur kerkib aina rohkem igapäevaelus esile. Tõlgitakse ja kirjutatakse rohkem raamatuid, sinna juurde uuritakse uut informatsiooni Setomaa kohta. Tehakse setode kokkusaamisi ka mujal Eestis, et teada saada mujal paiknevatest setodest. Tallinnas on loodud setokeelne teatritrupp “Veerna Vorkats”, kus

esinetakse seto keeles ning tantsitakse seto tantse. Intervjuudest selgus, et paremaks omandamiseks vajatakse rohkem õppematerjale õpetajatele. Üldiselt rühma pildis muutusi veel ei taheta teha. Rühma suurus on 15 last ning seda suurendada ei taheta, isegi kui soovijaid on rohkem. Õppematerjalide puuduse koha pealt palju ei muretseta, kuna rühm on alles alustanud. Ka Võrumaa lasteaedades toimetavad keelepasa rühmad (Keelepesade arengukava..., 2020), mis näitavad, et murdeid proovitakse ikka elus hoida ning ka noorematele põlvkondadele edasi anda.

Töö piirangud ja praktiline väärtus

Käesoleva bakalaureusetöoga taheti teada saada olemasolevatest õppematerjalidest Värska lasteaia setokeelse õuesõpperühma näitel. Uuringust võiksid olla huvitatud rühmad, kus kasutatakse õppetöös ja -tegevuses Eesti murdeid. Samuti ka olemasolevatest õppematerjalidest võiksid olla huvitatud erinevad seto keele ja kultuuriga tegelevad lasteaia rühmad. Seto keele ja kultuuri omandamise toetamisest võiksid olla huvitatud erinevad kultuurikandjad ning seto keele ja kultuuri huvilised, kes tahavad aidata kaasa seto keele ja kultuuri säilimisele. Soovitud õppematerjalidest võiksid olla huvitatud Setomaa koolide õpilased, kes saavad loovtöö raames koostada setokeelseid lauamänge, pildikaarte ja raamatud lastele.

Uurimuse valim on teadlikult väike. Valik moodustus ainukese täielikult setokeelse rühma õpetajatest, kes tegutsevad Värska lasteaias. Seda võib nimetada töö piiranguks. Uurides ka teiste Setomaa lasteaedade rühmade või antud juhul Värska lasteaia teiste rühmade teadlikkust ning seto keele ja kultuuri kasutamist rühmas. Edasiseks tasuks uurida erinevusi erinevate lasteaia rühmade murrete ja kultuuri edasi andmist üle Eesti, kuna Eestis on mitmeid osaliselt murretega tegutsevaid rühmasid, et anda ülevaade olulisusest.

Tänuõnad

Tänan Värska lasteaia setokeelse rühma õpetajaid ja juhendajat, kes antud uuringus osalesid. Samuti ka Värska lasteaeda koostöö eest. Tänan ka Elina Keerpalut, kes toetas ning suunas mind töö kirjutamisel. Tänan ka juhendajat kannatlikkuse ja tagasiside eest töö kirjutamise jooksul.

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen koostanud ise käesoleva lõputöö ning toonud korrekselt välja teiste autorite ja toetajate panuse. Töö on koostatud lähtudes Tartu Ülikooli haridusteaduste instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Kasutatud kirjandus

- Alumäe, T. & Olev, A. (2022). Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service. *Baltic J. Modern Computing*, 10(3), (409-421).
<https://doi.org/10.22364/bjmc.2022.10.3.14>
- Annist, A. (2013). *Heterotopia and Hegemony: Power and Culture in Setomaa*. *Journal of Baltic Studies* 44(2), 249-269. <https://doi.org/10.1080/01629778.2013.775853>
- Hagu, P. & Pajusalu, K. (2020) *Lühkene seto keeleoppus*. Seto Instituut.
<http://www.setoinstituut.ee/ilmus-luhkene-seto-keeleoppus/>
- Hagu, P. & Pajusalu, K. (2021). Seto keeleala murdeerinevused. *Seto keele teejuht*, 11-12.
- Hagu, P. (2019). Setode pühad ja tähtpäevad. Salu, M. (Toim.) *Igal kandil omad kombed. Kihnlaste, setode, suitide ja liivlaste pühad ja tähtpäevad*. (lk 43-79).
- Haridus- ja Noorteamet. (s.a). *Keelkümblus*. <https://harno.ee/keelekumblus#programmist>
- Hörn, A., Kauksi, Ü., Lillmaa, T., Reimann, N. & Riitsaar, E. (2011). *Seto Aabits*. Setomaa Valdade Liit MTÜ.
- Hörn, M. (2012). *Setomaa lasteaegade õpetajate hinnangud setomaa kultuuri eripärasid arvestavatele õppematerjalidele*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Irbo, M. (2011). *Kohaliku pärimuskultuuri õpetamise võimalusi üldhariduskoolis Setomaa I ja II kooliastme õpetajate hinnangul*. Magistritöö. Tartu Ülikool.
- Iva, S. (2008). Lõunaeesti ja võru keel: mõisted ja keelepüü. *Oma Keel*, 2, 5-12.
https://www.emakeeleselts.ee/omakeel/2008_2/OK_2008-2_01.pdf
- Iva, S. (2010). Diverse Minorities with One Language: the Case of South Estonian. *Via Latgalica*, 0(3), 116-123. <http://journals.rta.lv/index.php/LATG/article/view/1675>
- Iva, S. (2015, 13. märts). Küsib/Vastab. *Sirp*. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varia/kusibvastab-2/>
- Jõgi, S. (2016). *Seto ja lutsi sõnavara võrdlus*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Kalkun, A. (2014). Fast and Feasts in Estonians' Representations of the Seto Culture. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, 8(1), 53-73. Külastatud leheküljel
<https://www.jef.ee/index.php/journal/article/view/166>
- Keelepesa arengukava 2020-2030. (2020). <https://wi.ee/wp-content/uploads/2020/04/Keelepesa-arengukava-2020-2030-1.pdf>
- Kirikmäe, R. (s.a.). *Mis pill on karmoška?* <https://karmoska.ee/karmoska/>
- Koreinik, K. & Praakli, K. (2013). Keele kestlikkuse ja kao konstrueerimine poolavalikes diskursustes. *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 9, (lk 131 -148). Eesti

- Rakenduslingvistika Ühing.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/162950/ERYa9.09.pdf?sequence=1>
- Koreinik, K. (2013). Keelekasutus eri valdkondades. *Seto keel Eestis, ELDIA uuringuaruanne*, 1-56. Korela, T. (2012). Seto kultuuripärandi vahendamine. I. Tammaru, H. Solnask, & I. Tõnurist (Toim). *Setumaa kogumik 5. Uurimusi Setumaa loodusest, ajaloost ja rahvakultuurist*. (lk 229-234). Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoja OÜ.
- Korv, A. (2021). Liina Kersna: setokeelne lasteaiarühm on hea näide omakandi kultuuri ja keele edendamiseks. *Postimees. Haridus*
- Kuldkepp, M. (2020). Vähemusrahvuste küsimus Eesti riikluse tekke- ja algusperioodil. *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* (lk 167-190). Õpetatud Eesti Selts.
- Laherand, M-L. (2012). *Kvalitatiivne uurimisviis*. OÜ Sulesepp.
- Leima, L. & Raudoja, A. (2016). *20 aastaka Seto kuningriike*. Seto Instituut
- Lillemäe, L. (2021, 15. nov). Väraska lasteaias avati setukeelne lasteaiarühm. *Eesti Rahvusringhääling*. <https://www.err.ee/1608403841/varska-lasteaias-avati-setukeelne-lasteaiaruhm>
- Milne, A.A. (1926). *Winnie-the-Pooh*. Methueen & Co.
- Must, M. (2002). Armas eesti emakeel. *Oma Keel*, 2, 5-10. <https://www.emakeeleselts.ee/wp-content/uploads/2020/06/Must.pdf>
- Nassar, E (2023). Seto rõivad läbi aja. M. Tamjärv (Toim) *Seto rahvarõivad* (lk 41-55) Printon Trükikoda AS.
- Nutt, M. (2009). Vähemusrahvused ja lõimumine – kas tegelik või näiline küsimuseasetus? *Eestikultuurileht Sirp*. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varamu/vaehemusrahvused-ja-loimumine-kas-tegelik-voi-naeline-kuesimuseasetus/>
- Ojamets, L. (2017). *Tsilokõnõ prints*. Seto Kiri
- Ojamets, L. (2021) *Kahropoig Puhh*. Seto Kiri.
- Oruaas, R. (2015, 14. aug). Välisvaatleja märkmeid kodulooteatrist. *Sirp*. <https://sirp.ee/s1-artiklid/teater/valisvaatleja-markmeid-kodulooteatrist/>
- Ots, S. (2015). *Seto neiu ja naine*. *Eesti rahvarõivad*. <https://rahvarõivad.ee/regioonid/louna-eesi/setomaa/setu-naine>
- Otto, K. (2013). *Varajase võõrkeeleõppe eelistest ja probleemidest Tartu lasteaedade võõrkeeleõpetajate arvamuste põhjal*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

- Park, I. (2019). Põliskeelte aasta- Keelte väljasuremislane tõuseb. *Eesti Kultuurileht Sirp*.
<https://www.sirp.ee/s1-artiklid/varamu/poliskeelte-aasta-keelte-valjasuremislane-touseb/>
- Reimann, N. (2022). XII Setomaa hariduskonverentsil kõnõldi seto keele hoitmisõst ja timä tulõvigust. *Ajaleht Setomaa, 1*, (lk 1).
https://setomaa.kovtp.ee/documents/17842494/33744289/Setomaa_01_2022.pdf/577cedbf-69ff-49e0-a754-0756904991bb
- Reissar, L. (1996). *Setumaa läbi sajandite. Petserimaa*. Kupar.
- Saint-Exupery, A. (1943). *Le Petit Prince*. Reynal & Hitchcock.
- Sarv, M. & Sarv, Õ. (2013). *Tantsimine Setomaal. Eesti Rahvakultuuri Keskus*.
<https://rahvakultuur.ee/2020/03/29/tantsimine-setomaal/>
- Sarv, M. & Sarv, Õ. (2013). *Seto rahvarõivaste kandmine. Eesti Rahvakultuuri Keskus*.
<https://rahvakultuur.ee/2020/03/29/seto-leelo/>
- Sarv, M. & Sarv, Õ. (2014). *Seto keel. Eesti Rahvakultuuri Keskus*.
<https://rahvakultuur.ee/2020/03/23/seto-keel/>
- Sarv, Õ. & Grünberg, K. (2010). *Seto Leelo. Eesti Rahvakultuuri Keskus*.
<https://rahvakultuur.ee/2020/03/29/seto-leelo/>
- Seto instituut. (2022). *Seto keele arenguplaan*. <https://www.setoinstituut.ee/download/seto-keele-aronguplaan/>
- Setomaa pärimusõppe metoodiline kirjeldus ja ainekavad. (2020). Palm, S. (toim.)
<https://www.setomaa.ee/kogukond/docs/file/Setomaa-parimusoppe-metoodiline-kirjeldus-ja%20ainekavad.pdf>
- Soosaar, S.-E. (2022). Põlisrahva ja -keele mõistest Eestis ja rahvusvahelises kontekstis. *Keel ja Kirjandus*, 8-9. <https://keeljakirjandus.ee/ee/archives/31877>
- Tammeleht, A. (2018). *Maarja Pähnapuu seto keel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Terenina, N. & Kliimask, J. (2021). *Socio-geographic aspects of conservation of ethnocultural identity and traditional forms of natural use in Setomaa*. *Journal of Regional Studies*. (lk 47-56).
- Tõnurist, A.(Koostaja) (2013). Pilte rahvaloendusest = Census snapshots. *Eesti murded rahvaloenduse andmetel* (lk 69-76). Statistikaamet
- Väraska lasteaed. (s.a.) <https://varskalasteaed.ee/>

Lisad

Lisa 1. Intervjuu kava

Intervjuu kava

Tere!

Mina olen Agnes Keerpalu ning teen oma bakalaureusetööd teemal Seto keel ja kultuur ning nende õpetamiseks olemasolevad õppematerjalid Värskas lasteaia setokeelserühma näitel.

Luban, et jääte töös anonüümseks ning kasutan intervjuus saadud andmeid vaid oma lõputöö tegemiseks.

Intervjuud salvestan diktofoniga ning lülitan nüüd selle sisse.

Uuringueesmärgiks on välja selgitada, milliseid materjale kasutatakse ning millistest materjalidest tuntakse puudust Värskas lasteaia setokeelse rühma näitel ning kuidas toimib setokeelnerühm.

Taustinformatsioon	1. Mis on Teie täpne ametikoht? 2. Kaua olete lasteaias töötanud? 3. Millal alustasite Teie setokeelses rühmas tööd?
1. Milliseid õppematerjale on lasteaias seto keele ja kultuuri õpetamiseks lastele?	1.1 Milliseid materjale on lasteaias seto keele ja kultuuri õpetamiseks lastele? (<i>videomaterjalid, setokeelsed raamatud, mängud jne</i>) 1.2 Kust on õppematerjalid pärit? (<i>annetused, koostöö, õppevahendina ostetud jms</i>) 1.3 Kui palju õppematerjale teevad õpetajad ise? 1.4 Milliseid õppematerjale teevad õpetajad ise? 1.5 Kas soovite veel midagi lisada?

2. Milliseid õppematerjale oleks veel vaja seto keele ja kultuuri omandamiseks lasteaias?	2.1 Milliseid õppematerjale oleks lasteaias keele omandamiseks vaja? 2.2 Milliseid õppematerjale oleks kultuuri omandamiseks veel vaja? 2.3 Millisel kujul õppematerjalid võiksid olla? (suulised või kirjalikud)
3. Kuidas omandavad lapsed seto keelt ja kultuuri õpetajate arvates?	3.1 Kuidas omandavad lapsed seto kultuuri kohta teadmisi? 3.2 Kui palju räägitakse seto kultuurist? 3.3 Kuidas väljenduvad laste seto kultuuri teadmised õppetöös? 3.4 Kas osalete ka erinevatel seto kultuuriga seotud üritustel ja sündmustel? a. Kui jah, siis jätkuküsimus: Millistel üritustel? Milliseid kultuuriga seotud üritusi korraldab lasteaed ise? 3.5 Kas lapsed räägivad ka omavahel seto keeles või ainult inimestega, kes nendega seto keeles räägivad? 3.6 Kas lapsi suunatakse rääkima seto keeles? a. Kuidas suunatakse last rääkima seto keeles? b. Kas lastega lauldakse ka seto leelot? 3.7 Kas igapäevane suhtlemine toimub lastega seto keeles? a. Kui palju vajasid lapsed sõnadele tõlget rühmaga alustades? b. Kui palju vajavad lapsed tõlget nüüd, kui rühm on juba 1,5 aastat töötanud? 3.8 Kas õppetöös osalevad ka lapsevanemad? a. Kuidas aitavad lapsevanemad kaasa rühma ja õppetöö toimimiseks?

	b. Ei: Kuidas nad võiksid kaasa aidata? 3.9 Kas kultuuri õpetamiseks teete ka kohalike kultuurikandjatega koostööd? a. Kuidas tehakse koostööd? b. Milliste tegevuste abil annavad nad oma teadmisi edasi?
4. Mida saaks veel teha seto keele ja kultuuri paremaks omandamiseks?	4.1 Kuidas saaks veel lapsi toetada seto keele ja kultuuri paremal omandamisel? 4.2 Mida saaks parandada või edasi arendada?
Kokkuvõte	Rääkisime, milliseid õppematerjale on ja millistest tuntakse puudust. Samuti rääkisime ka, kuidas toimib setokeelne rühm. 1. Kas soovite midagi lisada? Täna intervjuu ja aja eest! Diktofoni sulgemine

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Agnes Keerpalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Seto keel ja kultuur ning nende õpetamiseks olemasolevad õppematerjalid Värskla lasteaia näitel“, mille juhendaja on Heily Leola, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Agnes Keerpalu

23.05.2023